

consolidation are presented in the article. The application of social mobility theory as common theoretical bases for migration and other kinds of social movements are proposed.

Keywords: migration, social space, social mobility.

Дубінін В. В.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДАВНЬОІНДІЙСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ФІЛОСОФІЇ (ЗА ТВОРАМИ «БХАГАВАД-ГІТА», «ШРИМАД- БХАГАВАТАМ»)

У статті розкрито соціологічний аспект давньоіндійської релігійної філософії, авторське бачення джерел, механізмів і траєкторії суспільного розвитку, посилаючись на твори «Бхагавад-гіта» і «Шримад-Бхагаватам». Звертається увага на гармонійне поєднання кастової структури давньоіндійського суспільства з різноманітними впливами на життєдіяльність людей трьох гун: добродійства, пристрасті і нітьми.

Ключові слова: давньоіндійська релігійна філософія, соціологічний аспект, тенденції, механізми і джерела суспільного розвитку, кастова структура суспільства, гуні добродійства, пристрасті і нітьми.

У наш час, коли раціоналістична моністична філософська думка зазнала фіаско, ми звертаємось у пошуках причин цього явища і заспокоєння до досвіду стародавніх філософських шкіл, у тому числі й давньоіндійської релігійної філософії. Мета нашого повідомлення полягає в обґрунтуванні гіпотези стосовно того, що причина краху раціоналізму пов'язана з нехтуванням діалектичного розуміння історії та абсолютизацією моністичної філософії та методології у всебічному осмисленні всесвітніх явищ та процесів, зокрема, суспільствознавчих.

Давньоіндійська релігійна філософія є сукупністю філософських поглядів, уявлень і вчень VI – IV століть до н. е. стосовно першооснов і рушійних сил розвитку всього суцього. Проблеми розвитку суспільства як системи зв'язків і відносин між людьми у процесі їхньої життєдіяльності становлять складову частину давньоіндійської релігійної філософії, зокрема її соціологічний аспект.

Людське суспільство подібне до будь-яких спільностей живих істот. У творі «Бхагавад-гіта» говориться, що людське суспільство створене таким, що відповідає субстанційним та атрибутивним якостям Шрі Крішни. Чи так це насправді? В індуїзмі немає тієї тези,

яка домінує в іудаїзмі, що людину Бог створив за образом і подобою своєю. Тому питання поки залишається відкритим: якою Крішна створив людину, за чийм образом і подобою? Людина, користуючись матеріалом створеним Шрі Крішною, підтримує і розвиває свої субстанційні якості: матеріальне і духовне здоров'я завдяки перш за все їжі із предметів природи та таких, що пройшли обробку за допомогою технічних засобів. Людське суспільство, за творами «Бхагавад-гіта» і «Шримад-Бхагаватам», складається із чотирьох каст, як і у інших вченнях, наприклад Платона. Воно підрозділяється на чотири класи: брахмани – найрозумніші, оскільки знаходяться в орбіті гуні добродійства; адміністратори – клас кшатріїв, які знаходяться в орбіті гуні пристрасті; люди торгівельної діяльності – вайш'яни, які знаходяться під впливом гун пристрасті та пітьми; четвертий клас членів суспільства складають шудри, тобто робітничий клас – працююче населення суспільства, яке існує в гуні пітьми та неосвіченості.

Варто звернути увагу на те, що кастова (класова) структура суспільства, якої дотримуються в індуйзмі, не є закритою, замкненою. Ця обставина свідчить про діалектичний підхід давньоіндійських філософів до проблеми змісту, сутності та розвитку суспільства. Члени суспільства мають можливість перебувати в різних класових структурах.

Всі люди народжуються однаковими, тобто нерозвиненими фізично та духовно, навіть тоді, коли батьки досягли вищого кастового рівня. І тільки завдяки вихованню та самовихованню людина може подолати у духовному зростанні кастові бар'єри. Важче це питання розв'язується у соціальному плані, оскільки тут спрацьовують різноманітного роду перепони, які перешкоджають людині поліпшити своє класове становище. Щоб перейти у вищу касту потрібна концентрація всіх духовних і фізичних сил, а також сприятлива ситуація, коли складаються відповідні умови для поповнення вищої кастової структури представниками нижчих соціальних груп. Тобто варто відчувати дію законів діалектики, синергетики та інших шляхів, принципів, форм, методів та засобів суспільного розвитку. Добре, коли в суспільстві домінує тенденція, що спрямована до набуття вищого духовного рівня і, відповідно, матеріалізації інтелектуальних, моральних, естетичних та релігійних принципів. Гірше, коли у суспільстві панує тенденція до здобуття та накопичення матеріальних рухомих речей.

Між гунами, які детермінують чотири класи суспільства (соціально класову структуру), не існує неперехідної стіни. Навіть

розумні люди не завжди знають, що таке діяльність і що – бездіяльність.

Кастова структура людського суспільства створена Господом-Творцем. Сам же Творець знаходиться за межами людського суспільства, як і всього іншого, що ним створено. Людське суспільство подібне до інших рослинних і тваринних спільностей. Але людське суспільство відрізняється від інших спільностей своїм особливим призначенням, а саме: сприяти розвитку людської свідомості до рівня свідомості Кришни, яка сприяє розв'язанню всіх проблем матеріального існування [1, 232].

У давньоіндійській релігійно-філософській традиції соціологічні погляди не існують осторонь від антропологічних поглядів, уявлень і вчень. Інакше кажучи, давньоіндійське суспільство – це людина у множині, тобто величезна спільність людей. Звертається увага на те, що основою і рушійною силою суспільного розвитку розглядаються ті ж критерії, що і окремої людини: задоволення, спасіння, цілепокладання, прагнення вдосконалення тощо.

Суспільство не є предметом особливого аналізу поза людиною, адже життєдіяльність суспільства розпочинається з діяльності окремо взятої людини. І в методологічному відношенні тут має місце органічного сполучення монізму та плюралізму: життєдіяльність окремої людини розглядається в орбіті суспільних зв'язків і відносин, а проблеми суспільного розвитку розглядаються з озиранням на проблеми життєдіяльності окремої людини. Автори творів «Бхагавад-гіта» і «Шримад-Бхагаватам» саме так розглядають ці питання.

На сторінках трактатів «Бхагавад-гіта» і «Шримад-Бхагаватам» ми не знаходимо визначення суспільства, але людина тут розглядається у зв'язках і відносинах і з іншими живими істотами на природному, суспільному та духовному рівнях.

Що становить основу і рушійну силу суспільного розвитку? Прихильники моністичної філософії розглядають щось одне: матеріальне або духовне. До матеріальних основ розвитку суспільства, як правило, відносять їжу, тепло, воду, повітря тощо. До духовних основ належать знання, розуміння, волевиявлення тощо. Існує ще так званий інтегративний фактор, наприклад, задоволення (матеріальне: потреби, ідеали, цілі, цінності, інтерес), духовне (знання наукове, філософське, моральне, естетичне, елегійне, міфологічне). У сюжетах творів «Бхагавад-гіта» і «Шримад-Бхагаватам» констатується фактичне існування різних суспільних явищ і процесів, в орбіті яких відбувається життєдіяльність людей. Люди становляться заручниками різноманітних політичних, наукових, релігійних угруповань і партій.

Людьми маніпулюють засобами масової культури: кіно, телебачення, спортивні змагання, азартні ігри, клуби тощо.

Суспільне життя поділяється на дві сфери: матеріальну і духовну. Матеріальне життя ганебне, тлінне. Тут домінує гонитва за матеріальними речами, яких завжди не вистачає. Тому тут правлять балом заздрість, жадібність, терор, вбивства тощо. Духовне суспільне життя характеризується спокоєм, гармонією матеріального і духовного під егідою останнього. Домінування матеріальних факторів веде до смерті. Звільнення від загроз матеріальних існування можливе лише у духовному напрямі суспільного розвитку, тобто у залученні всіх і кожного до свідомості Крішні. Саме духовна енергія породжує матеріальну енергію. Тому у суспільному житті пріоритети мають бути на боці духовних факторів. У давньоіндійській релігійно-філософській культурі проповідується необхідність гармонійного поєднання матеріального і духовного, але під проводом духовних явищ, факторів і процесів.

У поглядах давньоіндійських мислителів на особливості суспільного розвитку простежуються, окрім моністичних, дуалістичних, пантеїстичних та плюралістичних, ще й дійстичні уявлення. Вони полягають у тому, що Шрі Крішна значну частину своєї креативної роботи перекладає на напівбогів – Вішну, Инду, Брахму, Шиву, а також визначних людей. Однак, коли люди зловживають наданій їм можливістю жити за власним розсудом, вони становляться заручниками своїх почуттів, будуючи різноманітні плани, мета яких отримання насолоди на основі спотвореної любові, тоді Крішна втручається в суспільні відносини, реставруючи закони природи і Господа.

Суспільні матеріальні відносини – це заплутаний лабіринт, із якого люди прагнуть вийти, не зазнаючи тяжких затрат. Рух до свободи із матеріального полону має кимось очолюватись. Подолати всі складнощі матеріального існування можна лише покладаючись на Вище Духовне Енергетичне Начало, тобто Бога, Крішну, Вищу Духовну Божествену Особу.

Проблема свободи і необхідності вирішується в індуїзмі дуже делікатно на ґрунті всебічного осмислення зв'язків і відносин між матеріальними і духовними явищами. Свобода – це подолання необхідності шляхом підкорення законам природи і Творця всього сущого. Мудрість полягає в тому, щоб подвижницьки працювати і в той же час повністю поклатися на добру волю Господа. Оскільки будь-яка жива істота залежна в цьому світі, відповідно і люди мають мати своїх захисників від неблагоприємних умов матеріального

існування в образі влади, напівбогів, Господа. Найкращий шлях у житті – цілком довірятися Найвищій Божественній Особі. Деїзм давньоіндійських мислителів простежується в тезі про те, що ми можемо використовувати всі можливі матеріальні засоби захисту. Але без керівництва Господа вони не принесуть нам позбавлення від страждань, якими б надійними та ефективними ці засоби нам не здавались [2, 369-370].

Джерелом розвитку в давньоіндійській релігійній філософії проголошується Шрі Кришна і його суперечлива природа, оскільки Він є Творцем матеріальної і духовної сфер суспільного життя. Але найбільшу небезпеку для людських зв'язків і відносин несе порушення гармонії і взаємовиключення матеріального і духовного факторів в суспільному розвитку.

Людське існування детермінується низкою матеріальних факторів, пов'язаних з літосферою, гідросферою, атмосферою та біосферою, а також духовних поглядів, уявлень і вчень. У «Шримад-Бхагаватам» засуджуються не тільки прямолінійні матеріалістичні, а й пантеїстичні погляди на людину та особливості суспільного життя. Пантеїзм – причина виникнення різноманітних релігійних сект, які заважають затвердженню в суспільстві принципів проголошених Шрі Кришною. Останні ґрунтуються на принципі гармонії та взаємовиключення протилежностей, який у певній мірі розвивається всіма історичними формами філософії. Мудрість, на наш погляд, полягає в тому, що жодна філософська школа не може вважати діалектику виключно своїм надбанням, хоча і сприяла її розвитку до певної межі. У свою чергу і діалектика терпимо ставилась до обмеженостей моністичної, дуалістичної, пантеїстичної та плюралістичної філософських вчень, поки вони не загрожували її існуванню.

Механізми суспільного розвитку – це шляхи, принципи, форми, методи та засоби розвитку природи, духовності і, звичайно, суспільства. До механізмів розвитку суспільства ми відносимо стосунки людей з природним середовищем у вигляді повені, тайфунів, землетрусів і т. ін., що впливає на суспільство і у зворотному впливові суспільства на оточуюче середовище. Давньоіндійська філософська думка закликає до бережливого ставлення людей до природних живих і неживих явищ і процесів, не надавати шкоди всьому існуючому. Люди, щоб зберегти рівновагу та соціальний спокій необхідний для духовного розвитку, мають слідувати сімейним традиціям та настановам Творця всього сущого.

У поглядах на людину та суспільство в давньоіндійській релігійній філософії критикується матеріалізм та його прихильники, котрі

знаходяться в полоні людського Его, забуваючи, а дехто, можливо і не знаючи, що механізм розвитку людського тіла, діє під контролем Шрі Кришни. Отже, вищий механізм, який детермінує розвиток всього сущого є свідомість Кришни. Але свідомість Творця органічно пов'язана зі свідомістю мільйонів людей. Тому давньоіндійській монізм не можна розглядати як прямолінійний або брутальний у значенні арифметичної суми свідомості безмежної маси людей.

Траєкторія розвитку суспільства і всього сущого розглядається в давньоіндійській релігійно-філософській культурі в контексті діалектичного заперечення. Береться до уваги той факт, що в суспільному житті має місце заперечення матеріального духовним, а духовного матеріальним, що проявляється у самовіддчому служінні Кришни.

До тенденції суспільного розвитку належить будь-яка суспільна діяльність, націоналізм, альтруїзм. Але якщо ця тенденція має лише матеріалістичне забарвлення і не пов'язана з вищими духовними силами, вона є обмеженою і не зовсім конструктивною, тому що не в повній мірі йде в руслі свідомості Вищого Духовного Енергетичного Начала. Члени суспільства мають займатися духовним розвитком і керуватися моральним принципом неприйняття насильства.

Отже, соціологічні погляди, уявлення і вчення давньоіндійських мислителів, по-перше, поєднують у собі гармонію та взаємовиключення міфології, релігії, філософії, науки та народної мудрості; по-друге, розглядають проблеми суспільного розвитку в контексті гармонії і взаємовиключення матеріального та духовного буття, надаючи переваги останньому; по-третє, розробляють вчення про структуру давньоіндійського суспільства, яке детермінується у свою чергу гармонією та взаємовиключенням гун добродійства, пристрасті та п'тьми; по-четверте, звертається увага на субстанційні та атрибутивні фактори суспільного розвитку: перші пов'язані з природними, а другі – з духовними умовами існування людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Шри Шримад А. Ч.* Бхактиведанта Свами-Прабхупада. Бхагавад-гита как она есть. Издательство «Бхактиведанта Бук Траст», 1986. – 832 с.
2. *Шри Шримад А. Ч.* Бхактиведанта Свами Прабхупада. Шримад-Бхагаватам. Часть первая. – Издательство «Бхактиведанта Бек Траст», 1990. – 549 с.

Дубинин В. В. Социологический аспект древнеиндийской религиозной философии (по произведениям «Бхагавад-гита» и «Шримад-Бхагаватам»).

В статье раскрывается социологический аспект древнеиндийской религиозной философии, авторское видение источников, механизмов и траектории общественного развития, ссылаясь на произведения «Бхагавад-гита» и «Шримад-Бхагаватам». Обращается внимание на гармоничное сочетание кастовой структуры древнеиндийского общества с различными воздействиями на жизнедеятельность людей трех гун: добродетели, страсти и тьмы.

Ключевые слова: древнеиндийская религиозная философия, социологический аспект, тенденции, механизмы и источники общественного развития, кастовая структура общества, гунны добродетели, страсти и тьмы.

V. V. Dubinin Sociological aspect of ancient Indian religious philosophy (on the works of «Bhagavad Gita» and «Srimad-Bhagavatam»).

The article reveals the sociological aspect of ancient Indian religious philosophy, the author's vision of sources, mechanisms and trajectories of social development, referring to the works of «Bhagavad-Gita» and «Srimad-Bhagavatam». Draws attention to the harmonious combination of the caste structure of the ancient Indian society with different impacts on the livelihoods of the people of the three modes: goodness, passion and darkness.

Keywords: ancient Indian religious philosophy, sociological aspect, trends, mechanisms and sources of social development, the caste structure of society, the Huns goodness, passion and darkness.